

TOMASZ STĘPNIEWSKI

W POSZUKIWANIU SWOJEGO „MIEJSCA POD SŁOŃCEM”.
KRYZYS UKRAIŃSKI Z PERSPEKTYWY
FEDERACJI ROSYJSKIEJ

WSTĘP

Celem niniejszego artykułu jest próba spojrzenia na trwającą wojnę Rosji z Ukrainą z punktu widzenia neoimperialnej polityki Federacji Rosyjskiej (także: Rosja). W celu efektywnego rozwiązania problemu badawczego podjęta zostanie próba udzielenia odpowiedzi na następujące pytania: Jakie są przyczyny rewizjonizmu Rosji na arenie międzynarodowej? Co spowodowało, że Rosja kieruje się w swej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa rewizjonizmem wobec Zachodu? Jakie będą skutki tego rewizjonizmu dla Ukrainy, dla Europy i dla samej Rosji? Czy konflikt na Ukrainie kończy pozimnowojenny okres współpracy Rosji z Zachodem? Czy konflikt na Ukrainie jest symbolicznym końcem porządku międzynarodowego po zimnej wojnie? Czy uda się Rosji dokonać rewizji porządku międzynarodowego po zimnej wojnie zdominowanego przez USA? Czy Ukraina jest stawką w grze między Rosją a Zachodem? Czy konflikt zbrojny z Ukrainą zniweczy plany Rosji związane z ponowną reintegracją przestrzeni poradzieckiej, w której to koncepcji Ukraina odgrywa kluczową rolę? Czy Rosja – dzięki wojnie z Ukrainą – stanie się mocarstwem regionalnym, a może nawet mocarstwem globalnym?

Dr hab. TOMASZ STĘPNIEWSKI, prof. KUL – kierownik Katedry Studiów Wschodnich w Instytucie Nauk Politycznych i Spraw Międzynarodowych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: tomasz.stepniewski5@gmail.com

1. UPADEK OSTATNIEGO IMPERIUM ZWIĄZKU RADZIECKIEGO – IMPLIKACJE DLA FEDERACJI ROSYJSKIEJ

W 2016 r. mija 25 lat od upadku Związku Radzieckiego, czyli ostatniego imperium funkcjonującego w XX wieku¹. Przyczyn upadku Związku Sowieckiego było wiele, należały do nich m.in.: popadająca w ruinę centralnie sterowana gospodarka, wszechobecna bieda, zacofanie technologiczne i cywilizacyjne oraz olbrzymie wydatki na zbrojenia, powodujące coraz większą dysfunkcjonalność tego systemu. Trawestując słowa Ryszarda Kapuścińskiego: w końcu lat osiemdziesiątych XX wieku świat wszedł w okres wielkiej przemiany, transformacji tak głębokiej i zasadniczej, że nie ominęła ona żadnego kraju ani państwa, a więc również i ostatniego imperium – ZSRR². Nieudany pucz wojskowy w sierpniu 1991 r. jedynie przyspieszył dezintegrację państwa związkowego. W grudniu 1991 r. ZSRR rozpadł się definitywnie, powołano natomiast WNP³. Ponadto w obrębie byłego ZSRR powstało piętnaście nowych bytów państwowych, które posiadały nie tylko potencjał, ale również dążenia do usamodzielnienia się i uwolnienia z okowów sukcesorki dawnego „Wielkiego Brata” – Federacji Rosyjskiej.

W 1991 r. wydawało się, że mamy do czynienia z dwoma ważnymi procesami. Po pierwsze – upadł ZSRR i rozwiązany został Układ Warszawski. Tym samym państwa wchodzące w skład Związku Radzieckiego odzyskały niepodległość i możliwość decydowania o swoim rozwoju, systemie politycznym i wektorach swojej polityki zagranicznej. Ponadto zakładano, że świat będzie się rozwijał w sposób pokojowy, a konfrontacja Wschodu i Zachodu zakończyła się raz na zawsze. Niektórzy badacze, jak np. Francis Fukuyama, wieszczili nawet koniec historii⁴, który – jak się później okazało – nie nastąpił, zdaniem Andrzeja Nowaka mamy zaś do czynienia z „rewanżem historii”. Uważa on, że „historia nie tylko się nie skończyła,

¹ O rozpadzie ZSRR jako upadku imperium szerzej w: R. SZPORLUK, *Russia, Ukraine and the Breakup of the Soviet Union*, Stanford 2000; J. BURBANK, F. COOPER, *Empire in World History: Power and Politics of Difference*, Princeton 2010; Д. ТРЕНИН, *Post-imperium: евразийская история*, Москва 2012; M.R. BEISSINGER, *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Cambridge 2002; D. LIEVEN, *Empire: The Russian Empire and its Rivals*, New Haven 2002; S. PŁOKHY, *Ostatnie imperium. Historia upadku Związku Sowieckiego*, przekład Ł. Witczak, Kraków: Znak 2015.

² R. KAPUŚCIŃSKI, *Imperium*, wyd. XVII, Warszawa: Biblioteka Gazety Wyborczej 2008, s. 75.

³ Szerzej na temat funkcjonowania WNP, zachodzących na tym obszarze procesów integracji i fragmegracji w: *Wspólnota Niepodległych Państw: fragmegracja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne*, red. T. Kapuśniak [Stępniewski], t. I, Lublin–Warszawa: Wydawnictwo KUL 2011; *Federacja Rosyjska – Wspólnota Niepodległych Państw*, red. T. Kapuśniak [Stępniewski], t. II, Lublin–Warszawa: Wydawnictwo KUL 2011; M. DOMAŃSKA, *Uwarunkowania procesów integracyjnych i dezintegracyjnych na obszarze poradzieckim*, Warszawa: ASPRA-JR 2013.

⁴ F. FUKUYAMA, *The End of History and the Last Men*, 20th anniversary edition, London 2012.

ale wróciła i bierze swój rewanż na naiwnych, którzy uwierzyli w jej koniec. Rosja chce odwetu, oczywiście nie w takiej skali, żeby wygrać zimną wojnę, ale żeby odbudować swoją pozycję przynajmniej na obszarze swej dawnej imperialnej dominacji⁵. Po drugie – upadł również system komunistyczny, system opresji politycznej, totalnej kontroli jednostki i społeczeństwa. W kwestii upadku komunizmu rodzi się jednak pytanie: Czy rzeczywiście system komunistyczny przeminął? Czy też na obszarze poradzieckim mamy do czynienia z dziedzictwem komunizmu, które uległo modyfikacji i nadal wpływa na kształt systemów politycznych tych państw? Zdaniem Edwarda Lucasa, jedynie upadek ZSRR dokonał się w sposób definitywny. Uważa on, że „Rosja nie jest już globalnym supermocarstwem, a jej imperium, sfera «twardych» wpływów, skurczyło się do żalösnej garstki satrapii – Abchazji, Osetii Południowej, Naddniestrza i «ludowych republik» donieckiej i ługańskiej. Z Azji pada na nią długi cień Chin. Rosja zagraża sąsiadom i mota intrygi, ale nie dzięki własnej sile, tylko dzięki słabości Zachodu⁶. Natomiast w kwestii wykorzenia komunizmu – w opinii E. Lucasa – sytuacja nie wygląda już tak optymistycznie, gdyż wprawdzie „nikt, zwłaszcza w Rosji, nie wierzy w skuteczność socjalistycznej gospodarki planowej. Ale wykorzenie politycznego dziedzictwa komunizmu okazało się znacznie trudniejsze. Wprawdzie upadł monopartyjny ustrój oparty na dyktaturze proletariatu i innych marksistowsko-leninowskich dogmatach, ale zastąpił go ponury ustrojowy koktajl – słabość instytucjonalna, bezkarność bogatych i silnych, panoszenie się służby bezpieczeństwa, korupcja, zniechęcenie i bezsilność obywateli⁷”.

Należy jednak pamiętać, że prawnomiędzynarodową spadkobierczynią Związku Radzieckiego jest Federacja Rosyjska. Wraz z upadkiem ZSRR Rosja straciła status imperium i przestała pełnić rolę supermocarstwa. W tych okolicznościach po zimnej wojnie pozostało tylko jedno supermocarstwo – Stany Zjednoczone Ameryki. Jednak tęsknota za imperium, potrzeba stanowienia potęgi wyryła się głęboko w świadomości tak rosyjskich decydentów politycznych, jak i społeczeństwa⁸. Ponadto lata dziewięćdziesiąte XX wieku przyniosły konieczność poszukiwania nowej

⁵ Por. A. NOWAK, *Rosja: mocarstwo schodzące*, w: *Między Unią a Rosją. O polskiej racji stanu, polityce zagranicznej i miejscu Polski w Unii Europejskiej z ekspertami rozmawia Artur Dmochowski*, Lublin: Wydawnictwo Słowa i Myśli 2013, s. 72-73.

⁶ E. LUCAS, *Chcesz zwalczyć Putina, nie naśladować Putina*, „Gazeta Wyborcza/Magazyn Świąteczny” 27.08.2016, <http://wyborcza.pl/magazyn/1,124059,20604257,chcesz-zwalczyz-putina-nie-nasladowuj-putina-lucas.html> [dostęp: 27.08.2016].

⁷ Tamże.

⁸ A. WŁODKOWSKA-BAGAN, *Ambicje imperialne Rosji i innych mocarstw w przestrzeni poradzieckiej*, w: *Rosja. Rozważania imperiologiczne*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa: ASPRA-JR 2015, s. 194.

tożsamości międzynarodowej Rosji⁹. Upadek imperium radzieckiego i utrata statusu supermocarstwa mającego wpływ na politykę globalną przełożyły się na trudności Rosji z adaptacją do nowego porządku międzynarodowego. Nałożyły się na to również kryzys ekonomiczny w Rosji, słabość struktur państwowych, endemiczna korupcja i ogólny brak klarownych perspektyw rozwoju państwa. Dość często rządy Borysa Jelcyna w Rosji określane są jako „smuta” lat dziewięćdziesiątych XX wieku i utracenie przez Rosję roli wielkomocarstwowej. Dlatego też nie mogą dziwić słowa Władimira Putina z kwietnia 2005 r., skierowane do rosyjskich polityków zebranych podczas Zgromadzenia Federalnego, o tym, że upadek ZSRR „był największą geopolityczną katastrofą stulecia” (ros. Путин назвал распад СССР «крупнейшей геополитической катастрофой века»¹⁰).

2. PORZĄDEK MIĘDZYNARODOWY PO ZIMNEJ WOJNIE

Upadek bipolarnego podziału świata i tym samym koniec zimnej wojny rozpoczęły kształtowanie się pozimnowojennego porządku międzynarodowego, który określany jest również mianem późnowestfalskiego ładu międzynarodowego lub późnowestfalskiego środowiska międzynarodowego¹¹. Warto także zauważyć, iż pomimo jakościowych zmian zachodzących w strukturze środowiska międzynarodowego (warunkowanych procesami globalizacji, rozwojem technologicznym itd.), myślenie o stosunkach międzynarodowych w kategoriach *Realpolitik* nie straciło racji bytu. Państwa i ich decydenci nadal kierują się w swoich przewidywaniach kategorią interesu narodowego, chęcią zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego, zewnętrznego czy wzrostu gospodarczego, a także dążeniem do wywierania wpływu międzynarodowego¹². Potwierdzeniem powyższego stwierdzenia jest wojna Rosji z Ukrainą. Czynniki militarny nie tylko nie stracił na znaczeniu, ale ponownie zaczyna odgrywać istotną rolę w polityce niektórych państw – np. Federacji Rosyjskiej – dążących do rewizji porządku międzynarodowego po zimnej wojnie.

⁹ Zob. m.in.: S. BIELEŃ, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa: ASPRA-JR 2006; *Rosja. Refleksje o transformacji*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa: ASPRA-JR 2010; W. MARCINIAK, *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków: Arcana 2001; *Rosja i Europa Wschodnia: „imperiologia” stosowana*, red. A. Nowak, Kraków: Arcana 2006.

¹⁰ Владимир Путин: «Распад СССР – крупнейшая геополитическая катастрофа века», Москва, 25 апреля 2005, „Regnum.ru”, <https://regnum.ru/news/polit/444083.html> [dostęp: 25.08.2016].

¹¹ Szerzej zob. M. PIETRAŚ, *Wstęp*, w: *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2008, s. 9.

¹² T. KAPUŚNIAK [Stępniewski], *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2008, s. 9-10.

Jak słusznie zauważa Adam D. Rotfeld, po upadku zimnej wojny kodeks postępowania państw regulowały Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (1975) oraz Paryska Karta dla Nowej Europy (1990)¹³. Ponadto porządek pozimnowojenny opierał się na kilku – jak się okazuje – fałszywych przesłankach¹⁴:

- integralności terytorialnej państw i nienaruszalności ich granic (w tym niewyobrażalności zmiany granic państwowych przy użyciu siły);
- pokojowym rozwoju stosunków międzynarodowych;
- prymacie prawa międzynarodowego i prawnych metod rozwiązywania konfliktów międzypaństwowych;
- niewyobrażalności konfliktu zbrojnego na wielką skalę z udziałem mocarstw;
- nadziei na nieprawdopodobieństwo wystąpienia konfliktu nuklearnego.

Z kolei – jak zauważa John Herbst¹⁵ – porządek międzynarodowy po zimnej wojnie na obszarze poradzieckim opiera się na kilku założeniach, którym sprzeciwia się Rosja pod rządami Władimira Putina:

- państwa, które zostały podporządkowane Moskwie w Układzie Warszawskim, prowadzą niezależną politykę wewnętrzną i zagraniczną;
- ZSRR został rozwiązany, a wszystkie republiki związkowe ZSRR stały się niepodległymi państwami. Należy pamiętać, że decyzja ta została podjęta wyłącznie przez przywódców Rosji, Ukrainy, Białorusi i Kazachstanu. Zachód nie uczestniczył w tych postanowieniach, co więcej – prezydent George H.W. Bush odradzał im podejmowanie takiej decyzji;
- w celu zmniejszenia napięć politycznych i promowania dobrobytu na kontynencie europejskim integracja europejska będzie kontynuowana, w tym z uwzględnieniem państw byłego Związku Sowieckiego;
- Rosja i Zachód stały się partnerami. Zachód, chcąc nawiązać bliższe stosunki z Rosją, sponsorował członkostwo Moskwy w organizacjach międzynarodowych, takich jak G8 i MFW¹⁶.

Wystąpienia W. Putina w 2007 r. w czasie Monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa oraz 28 września 2015 r. podczas 70. Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku potwierdzają tezę, że obecny porządek międzynarodowy wymaga

¹³ A.D. ROTFELD, *Porządek międzynarodowy. Parametry zmiany*, „Sprawy Międzynarodowe” 67(2014), nr 4, s. 31-32.

¹⁴ Por. R. KUPIECKI, *Konflikt zbrojny na Ukrainie a bezpieczeństwo europejskie*, „Zeszyty Naukowe AON” 2015, nr 3(100), s. 9-10.

¹⁵ J. HERBST, *Assessing and Addressing Russian Revanchism*, „PRISM” 6(2016), nr 2, <http://cco.ndu.edu>, s. 166 [dostęp: 15.08.2016].

¹⁶ Tamże.

zmian i że Rosja dąży do realizacji swoich celów. Jak zauważa Agnieszka Bryc, „odzyskanie wpływu na kształtowanie porządku międzynarodowego stało się «ideą fix» aktywności międzynarodowej prezydenta Putina. Wiąże się ona bezpośrednio z tradycjami wielkomocarstwowymi państwa rosyjskiego oraz nostalgią imperialną po rozpadzie ZSRR. Wpisana w strategię FR gotowość do konfrontacji politycznej z Zachodem spowodowała, że konflikt ukraiński stanowi cezurę kończącą okres pozimnowojenny na arenie międzynarodowej, w którym dominowała kooperacyjna postawa Rosji wobec Zachodu”¹⁷.

Na naszych oczach, czyli 25 lat po upadku ZSRR, Rosja – poprzez aneksję Krymu, wojnę w Donbasie – zakwestionowała pozimnowojenny porządek międzynarodowy.

3. DOKTRYNA PUTINA

Jeśli przeanalizujemy prace autorów takich, jak: Andrzej Nowak, Włodzimierz Marciniak, Adam D. Rotfeld, Stanisław Bieleń, James Sherr, Douglas E. Schoen, Dmitrij Trenin, Aleksiej Miller, Lilia Szewcowa, Serhii Plokhly, poświęconych uwarunkowaniom myśli imperialnej Rosji, oraz analityków takich, jak: Marek Menkiszak, Kadri Liik, András Rácz, Agnia Grigas, Fredrik Wesslau, Andrew Wilson i inni, jak również wypowiedzi przedstawicieli władz Rosji z lat 2013-2014, w tym zwłaszcza prezydenta Władimira Putina, w związku z polityką Rosji wobec Ukrainy, możemy zaobserwować kształtowanie się pewnej doktryny polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Rosji, przede wszystkim wobec obszaru postradzieckiego¹⁸. Ważnym elementem tej doktryny Putina jest szczególnie duchowa i cywilizacyjna wspólnota – „rosyjski świat” (*russkij mir*, ros. русский мир). Zakłada ona skupienie wokół Rosji wspólnoty ludzi mówiących po rosyjsku, identyfikujących się z religią i kulturą prawosławną, odwołujących się do wspólnych wartości, bez względu na obywatelstwo i pochodzenie etniczne¹⁹. Rdzeniem „rosyjskiego świata” jest zatem wspólnota rosyjsko-ukraińsko-białoruska. Kluczową rolę w tej wspólnocie odgrywają jednak Rosja i Ukraina, a dopiero potem Białoruś. W związku z tym rodzi się pytanie o zasadność wojny Rosji z Ukrainą, skoro Ukraina jest rdzeniem koncepcji „ruskiego mira”. Ponadto podstawą doktryny Putina jest konserwatyzm – tradycja

¹⁷ A. BRYC, *Putinizm jako doktryna odbudowy imperium?*, w: *Rosja. Rozważania imperiologiczne*, s. 95.

¹⁸ M. MENKISZAK, *Doktryna Putina: tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim*, „Komentarze OSW” 27.03.2014, [Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa], <http://www.osw.waw.pl> [dostęp: 15.07.2015].

¹⁹ Tamże.

rosyjska, prawosławie oraz odrębność względem Zachodu (antyzachodnia postawa, Zachód jako wróg Rosji). Marek Menkiszak podkreśla, że doktryna Putina zakłada, że Rosja jest gwarantem praw i obrońcą ludności rosyjskojęzycznej za granicą, oraz że specyficznie definiuje dobrosąsiedztwo (w znaczeniu *de facto* ograniczonej suwerenności państw sąsiedzkich) jako warunek uznawania przez Rosję niepodległości i integralności terytorialnej państw poradzieckich²⁰. Autor zauważa także, że w wypowiedziach publicznych W. Putina i polityków rosyjskich pojawiają się tezy świadczące o kierunku ewolucji polityki zagranicznej Rosji. Chodzi o odwoływanie się przez Rosję do pozaprawnych kategorii (jak interes narodowy, prawda i sprawiedliwość) w celu uzasadnienia prowadzonej polityki oraz uzasadniania prawa do użycia siły militarnej jako uprawnionego narzędzia do ochrony rodaków poza granicami Rosji²¹. W nowej doktrynie wojennej Rosji przyjęta została zasada niemal dowolnego użycia siły militarnej, w tym broni jądrowej. Użycie siły jest również możliwe do obrony żywotnych interesów Rosji oraz jej prestiżu międzynarodowego. W tym też celu – obrony interesów rosyjskich – możliwe jest naruszenie norm i zasad prawa międzynarodowego publicznego. Słusznie zauważa Jerzy Kranz, że postawa Rosji – aneksja Krymu, wojna w Donbasie – świadczy otwarcie o pogardzaniu przez Rosję normami i wartościami prawa międzynarodowego, a czyny Rosji godzą w mozolnie budowaną konstrukcję międzynarodowego bezpieczeństwa i współpracy, zwłaszcza w Europie²².

Wobec przedstawionych poglądów można z pewnością stwierdzić, że tzw. doktryna Putina ma stanowić podstawę do dominacji (*de facto* hegemonii) Rosji na obszarze poradzieckim. Ponadto „koncepcja «russkiego mira» i rosyjski neoeurazjatyzm mają wyraźny charakter imperialny”²³. W celu realizacji rosyjskich celów na obszarze poradzieckim (w Eurazji) powołana została Eurazjatycka Unia Gospodarcza²⁴ (1 stycznia 2015), która z jednej strony ma integrować państwa poradzieckie z Rosją, z drugiej – ograniczać i w konsekwencji uniemożliwić wpływ Zachodu na sytuację państw poradzieckich, a w rezultacie doprowadzić do rewizji skutków zakończenia zimnej wojny.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² J. KRANZ, *Kilka uwag na tle aneksji Krymu przez Rosję*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 8, s. 36, 39.

²³ A. SZABACIUK, *Eurazjatycki projekt integracyjny Władimira Putina: szanse i zagrożenia*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 12(2014), z. 5: *Rosja Putina – Ukraina – Europa: geopolityka, bezpieczeństwo, gospodarka*, s. 85.

²⁴ Szerzej na temat projektu eurazjatyckiego w: A. SZABACIUK, *Eurazjatycki projekt integracyjny*, s. 75-96.

4. NOWE REGUŁY GRY CZY GRA BEZ REGUŁ? REWIZJONIZM FEDERACJI ROSYJSKIEJ NA ARENIE MIĘDZYNARODOWEJ²⁵

Upadek systemu bipolarnego spowodował, że obecnie kształtuje się porządek nowego typu. Jak zauważa Adam D. Rotfeld, siła i potęga w stosunkach międzynarodowych ma charakter rozporoszony, policentryczny. Natomiast reguły i normy uzgodnione w przeszłości odzwierciedlają sytuację międzynarodową, która już nie istnieje, odpowiadają sytuacji minionej. Normy i reguły wymagają adaptacji do nowej rzeczywistości międzynarodowej, kształtowanej przez nowe potęgi (nowe mocarstwa). W ten sposób tworzy się swego rodzaju „próżnia”, którą starają się wykorzystać nowe mocarstwa. Stąd też obserwujemy współcześnie sytuację, kiedy Rosja w trybie jednostronnym próbuje narzucić światu nowe reguły gry. Zobrażeniem takiej „nowej gry – bez reguł” jest próba podporządkowania Ukrainy prawidłom *rusckiego mira*²⁶.

Kiedy jesienią 2013 r. rozpoczęły się na Ukrainie protesty zwane Euromajdanem, nikt nie podejrzewał, że doprowadzą do swoistego trzęsienia ziemi na ukraińskiej scenie politycznej. W ich wyniku usunięty został prezydent Wiktor Janukowycz²⁷, a pośrednio doszło do konfliktu w południowo-wschodniej Ukrainie, *de facto* zaś do wojny Rosji z Ukrainą. Nie jest to jednak typowa wojna, lecz „wojna hybrydowa”²⁸ – używanie siły militarnej przez Rosję bez przyznawania się do tego faktu (oficjalnie mamy do czynienia z separatystami w Doniecku i Ługańsku) oraz równoczesne prowadzenie na szeroką skalę innych wojen z Ukrainą: informacyjnej (propaganda), kulturowej, historycznej itd. Trudno jest jednak zrozumieć przyczyny kryzysu ukraińskiego bez odwołania się do ewolucji polityki zagranicznej Rosji i jej sposobu postrzegania stosunków międzynarodowych w ubiegłych latach. Richard Sakwa zauważa, że w ostatnim czasie polityka Rosji ewoluowała w kierunku

²⁵ Szerzej na ten temat w: T. STĘPNIĘWSKI, *Wojna Ukrainy o niepodległość, pamięć i tożsamość*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 13(2015), z. 2: *Polityka wobec pamięci w Europie Środkowo-Wschodniej i Rosji*, s. 153-166.

²⁶ Por. A.D. ROTFELD, *Porządek międzynarodowy*, s. 46.

²⁷ Po raz drugi w ciągu dekady Ukraińcy zaprotestowali przeciwko tej samej osobie – Wiktorowi Janukowyczowi. Pierwszy raz wobec fałszerstw wyborczych W. Janukowycza („pomarańczowa rewolucja”), drugi raz (Euromajdan) ze względu na niepodpisanie umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską. Szerzej na temat „pomarańczowej rewolucji” i jej konsekwencji dla społeczeństwa i polityki ukraińskiej zob. np. *Orange Revolution and Aftermath: Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine*, ed. P. D’Anieri, Washington, DC, and Baltimore 2010.

²⁸ Szerzej na temat wojny hybrydowej Rosji z Ukrainą w: J. HAJDUK, T. STĘPNIĘWSKI, *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie” 2015, nr 4(76), s. 135-151.

rewizjonizmu (R. Sakwa używa terminu neorewizjonizmu, *neo-revisionist*), co doprowadziło do konfrontacji na obszarze Ukrainy²⁹. Zdaniem autora zmiana polityki Rosji wynikała z co najmniej czterech przyczyn. Po pierwsze, miało na nią wpływ stopniowe pogarszanie stosunków z UE. Po drugie, kluczową kwestię stanowiło sukcesywne rozbijanie ogólnoeuropejskiego systemu bezpieczeństwa, w którym Rosja mogła działać jako autonomiczny partner we współpracy z Zachodem. Po trzecie, Rosja i wiele innych wzrastających potęg, jak np. Chiny, podważały amerykańskie roszczenia do „wyjątkowości” i globalnego przywództwa. Po czwarte, katalizatorem rosyjskiego rewizjonizmu była ideologia „demokratyzmu”, która różni się od praktyki samej demokracji. Tak więc R. Sakwa uważa, że Rosja jest przekonana, iż promocja demokracji stanowi dla Zachodu przykrywkę dla realizacji jego celów strategicznych³⁰.

Zdaniem R. Sakwy rewizjonizm nie oznacza próby całkowitego zniszczenia istniejącego porządku międzynarodowego, lecz dążenie do tego, aby wszystkie mocarstwa przestrzegały międzynarodowych reguł gry oraz szanowały równorzędny status Rosji w systemie³¹. Z kolei Lilia Szewcowa uważa, że na antyzachodnią politykę Rosji wpływa kilka czynników zewnętrznych: 1) naiwność Zachodu (powszechnie sądzono, że pomoc okazana Borysowi Jelcynowi przyczyni się do demokratyzacji Rosji); 2) współpraca z Rosją za cenę rezygnacji z zachodnich wartości (to, że liberalne demokracje przestały być wzorem dla Rosji, jest jednym z fatalnych zjawisk ostatnich dwudziestu lat); 3) Rosja nie zdołała wykorzystać szansy po klęsce w zimnej wojnie i przekształcić się w państwo prawa³². Dlatego też słusznie podkreślił Carl Bildt, że Rosja w ostatnich latach ze *strategic partner* Zachodu, stała się *strategic problem*³³.

W opinii niektórych badaczy, jak Hiski Haukkala³⁴, Laure Delcour i Kataryna Wolczuk³⁵, w wyniku wojny Rosji z Ukrainą i wspierania przez Rosję separatyzmów w Doniecku i Ługańsku, doszło w polityce zagranicznej Rosji do istotnej zmiany.

²⁹ R. SAKWA, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, London–New York 2015, s. 30.

³⁰ Tamże, s. 31-34.

³¹ Tamże, s. 34.

³² L. SZEWCOWA, *Polem gry Kremla jest chaos*, tłum. A. Ehrlich, „Gazeta Wyborcza/Magazyn Świąteczny” 27.06.2015, http://wyborcza.pl/magazyn/1,145325,18248326,Polem_gry_Kremla_jest_chaos.html#TRwknd [dostęp: 27.06.2015].

³³ C. BILDT, *Russia, the European Union and the Eastern Partnership*, „ECFR Riga Series”, <http://www.ecfr.eu/wider/rigapapers> [dostęp: 5.07.2015].

³⁴ H. HAUKKALA, *From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU–Russia Relations*, „Journal of Contemporary European Studies” 23(2015), nr 1, s. 25-40.

³⁵ L. DELCOUR, K. WOLCZUK, *Spoiler or Facilitator of Democratization? Russia’s Role in Georgia and Ukraine*, „Democratization” 22(2015), nr 3, s. 459-478.

Natomiast inni badacze, jak np. Igor Zevelev czy Peter Rutland, twierdzą, że nastąpiła nawet zmiana paradygmatu (*paradigm shift*). Uważają oni, że owa zmiana paradygmatu oznacza przejście w polityce zagranicznej od *state-driven* do *driven by ethno-nationalist ideas*³⁶. Innego zdania jest Andrei Tsygankov, który twierdzi, że działania Putina charakteryzują się zarówno zmianą, jak i kontynuacją w polityce zagranicznej Rosji³⁷.

Jak słusznie zauważa Lilia Szewcowa, w stosunkach między Rosją i liberalnym Zachodem polityka Putina sprowadza się do poszukiwania równowagi pomiędzy współpracą a powstrzymywaniem. Jej zdaniem powstrzymywanie ma trzy wymiary: 1) zapobieganie rozszerzaniu geopolitycznej działalności Zachodu na terenie Eurazji (hasła typu: powstrzymajcie się od rozmieszczania sił NATO w Europie Wschodniej i w państwach bałtyckich, zaprzestańcie zapraszania do Unii Europejskiej państw wchodzących dawniej w skład ZSRR); 2) skłonienie Zachodu do akceptacji stref wpływów w tym regionie; 3) zablokowanie wszystkich kanałów wpływu Zachodu na sprawy wewnętrzne Rosji³⁸.

Oprócz wyżej przytoczonych wypowiedzi, dość często wśród rosyjskich polityków, ale również rosyjskich analityków, powtarzany jest pogląd, że rewizjonizm Rosji na arenie międzynarodowej w ostatnich latach jest wynikiem budowania przez Stany Zjednoczone Ameryki „świata jednobiegunowego” oraz umacniania hegemonii Ameryki w Europie.

5. UKRAINA JAKO „STAWKA W GRZE”

Wcześniej przedstawiono główne cele rewizjonizmu Rosji na arenie międzynarodowej. W poniższych akapitach podjęta zostanie próba zarysowania strategii Rosji wobec Ukrainy i obszaru Europy Wschodniej. Dlaczego Władimir Putin i jego ekipa dążą do konfrontacji z Zachodem, a Ukraina staje się obszarem rywalizacji międzynarodowej?³⁹

³⁶ P. RUTLAND, *A Paradigm Shift in Russia's Foreign Policy*, „The Moscow Times” 18.05.2014, <http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/a-paradigm-shift-in-russia-s-foreign-policy/500352.html> [dostęp: 20.06.2015]; także: TENŻE, *Petronation? Oil, Gas, and National Identity in Russia*, „Post-Soviet Affairs” 31(2015), nr 1, s. 66-89.

³⁷ A. TSYGANKOV, *Vladimir Putin's Last Stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy*, „Post-Soviet Affairs” 31(2015), nr 4, s. 280.

³⁸ L. SZEWCOWA, *Polem gry Kremla jest chaos*.

³⁹ Szerzej na ten temat w: T. KAPUŚNIAK [Stępniewski], *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych*, rozdział III.

Powstanie niepodległej Ukrainy było jednym z najważniejszych skutków rozpadu ZSRR⁴⁰. Zasadniczym czynnikiem wpływającym na uzyskanie niepodległości przez Ukrainę były podziały, jakie wystąpiły w rosyjskiej (wówczas radzieckiej) klasie politycznej na tzw. ugrupowania republikańskie, których przedstawiciele zachowali ciągłość władzy w nowo powstałych państwach. Rzutowało to w istotny sposób na politykę Rosji, szczególnie zaś na dążenia reintegracyjne artykułowane przez rosyjskich decydentów politycznych wobec Ukrainy. Byli oni doskonale poinformowani o tym, że środowiska opozycyjne w nowo powstałych państwach są zbyt słabe, aby w zasadniczy sposób wpływać na aparat władzy w danym państwie – jak było w przypadku Ukrainy. Dlatego pojawienie się Ukrainy jako suwerennego aktora na międzynarodowej scenie politycznej odczytywano jako konieczność reinterpretacji krajobrazu politycznego Europy oraz uznano za czynnik, który zmieni politykę Federacji Rosyjskiej. Rosję zmuszono do rezygnacji z odgrywania roli hegemonu w stosunku do Ukrainy, a spowodowane to zostało przez nowe możliwości współpracy regionalnej obu państw – oparte nie na dyktacie silniejszego, lecz na partnerstwie⁴¹. Jednak Rosji było niezwykle trudno pogodzić się z utratą Ukrainy, którą przez wieki traktowano jako „młodsze brata” i na terytorium której odgrywano „specjalną rolę”⁴², wynikającą po części z jej geopolitycznego położenia⁴³.

⁴⁰ Z. BRZEZIŃSKI, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa 1998, s. 49-50, 56. Należy dodać, że nie sposób podać jednej konkretnej przyczyny rozpadu ZSRR. Był to w dużej mierze efekt tendencji odśrodkowych, proces złożony, niejednorodny, efekt wieloletniego ideologicznego i strukturalnego rozkładu. Por. S. GEBETHNER, *Kształtowanie nowego systemu politycznego republik poradzieckich*, w: *Nowe szanse Wschodu*, red. M. Dobroczyński, Z. Madej, Warszawa 1993, s. 15-30; B. MEISSNER, *The Transformation of the Soviet Union*, „Aussenpolitik” 1992, nr 1, s. 54-61; H.E. HALE, *Breaking Up is Hard to Do: Applying Lessons from Soviet Disintegration to the Russian Federation*, Cambridge, Mass., 1998, s. 2-3; A. LYNCH, *How Russia is not Ruled. Reflections on Russian Political Development*, Cambridge, Mass., 2005, s. 128-130.

⁴¹ Z. KHALILZAD, I.J. BRZEZIŃSKI, *Rozszerzenie demokratycznej strefy pokoju na Europę Wschodnią*, „Sprawy Międzynarodowe” 1993, nr 3, s. 31.

⁴² Przykładem ilustrującym brak poparcia ze strony Rosji dla nowo powstałego państwa – Ukrainy – może być wypowiedź zamieszczona na łamach tygodnika „Izwestija” 3 grudnia 1991 r., czyli dwa dni po przeprowadzeniu na Ukrainie ogólnonarodowego referendum niepodległościowego: „Nikt nie wie, co będzie dalej. Wiemy jednak doskonale, jaka sytuacja jest na dziś. Na Ukrainie żyją miliony Rosjan [...]. Stanowi ona ważne połączenie wielkich kultur. Takie jest historyczne, wspólne przeznaczenie Słowian, Słowian i nie tylko Słowian, ale wszystkich narodów zamieszkujących przestrzeń pomiędzy Morzami Bałtyckim, Czarnym oraz Oceanem Spokojnym. To jest strategiczny potencjał obronny i każda próba rozerwania go musiałaby być równoznaczna z samobójstwem niosącym poważne konsekwencje dla całego świata. Istnieją ponadto więzi ekonomiczne, których rozerwanie byłoby także równoznaczne z samobójstwem” (cyt. za: J. KOZAKIEWICZ, *Rosja w polityce niepodległej Ukrainy*, Warszawa: PAN 1999, s. 55-56).

⁴³ R. SOLCHANYK, *Ukraine, Russia and the CIS*, w: *Ukraine in the World. Studies of the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State*, ed. L.A. Hajda, Cambridge, Mass., 1998, s. 19-21; R. SZPORLUK, *Russia, Ukraine and the Breakup*, s. 315-320; A. MOTYL, *Mak-*

Spośród wszystkich państw „bliskiej zagranicy” to właśnie Ukraina jest postrzegana jako kluczowe państwo obszaru poradzieckiego, istotne państwo „bliskiej zagranicy”, którego pozycja, potencjał i położenie geopolityczne są niezwykle ważne dla układu sił w Europie Wschodniej, szerzej – w Europie⁴⁴. Co skłoniło Rosję do wojny z „bratnim narodem”, która to wojna – wydaje się – przekreśla długofalowe cele polityki Rosji wobec Ukrainy? Czy doszłoby do wojny, gdyby udało się podpisać umowę stowarzyszeniową między UE i Ukrainą w listopadzie 2013 r.? Wszystko wskazuje na to, że gdyby Ukraina podpisała tę umowę, sytuacja i tak nie uległaby zmianie. Wiktor Janukowycz i jego klan oligarchiczny nadal sprawowałby władzę i system polityczny ewoluowałby w kierunku autorytaryzmu. Jak zauważa Serhiy Bilenky, dzięki Euromajdanowi i skutkom tych wydarzeń udało się odsunąć od władzy skorumpowany rząd Wiktora Janukowycza i związany z nim klan oraz dać nadzieję ukraińskiemu społeczeństwu na reformy, które są Ukrainie niezbędne⁴⁵.

Początek XXI wieku upływa pod znakiem globalnej walki o energię (przykładem tego jest chociażby próba budowy na dnie Morza Bałtyckiego drugiej nitki gazociągu *Nord Stream*). W tej rzeczywistości Rosja określana jest jako jedno z państw prowadzących „petropolitykę”. Jednak głównym celem geostrategii Rosji czasów Władimira Putina jest odbudowanie wpływów na peryferiach, straconych na skutek upadku ZSRR. Jednym z możliwych sposobów na powstrzymanie imperialistycznych zapędów Rosji – zdaniem Zbigniewa Brzezińskiego – jest położenie nacisku na tworzenie bezpieczeństwa europejskiego wzdłuż linii: Paryż–Berlin–Warszawa–Kijów. Dlatego niezwykle istotne jest to, aby wspierać władze w Kijowie w budowaniu demokratycznego państwa, co powinno przyczynić się do powstrzymania neoimperialnych zapędów Rosji⁴⁶.

Szybki proces demokratycznych przemian na Ukrainie – w opinii rosyjskich polityków – stanowi śmiertelne zagrożenie dla interesów Rosji i jej decydentów politycznych. Jak wiadomo, demokracja Ukrainy będzie możliwa dzięki pomocy i ścisłej współpracy ze strukturami zachodnimi. Rosja zdaje sobie z tego sprawę

ing Ukraine, and Remaking It, Cambridge, Mass., 2003, s. 3-5; A. BRYC, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2005, s. 17-21.

⁴⁴ P. Г. Безопасность постсоветского пространства: новые вызовы и угрозы, ред. З. Станкевич, Т. Степневски, А. Шабацик, Люблин–Москва 2014; Т. STĘPNIIEWSKI, *Геополитика региона Морзя Чарнаго в позимновојенным свіecie*, Lublin–Warszawa: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2011; M. KLATT, Т. STĘPNIIEWSKI, *Normative Influence. The European Union, Eastern Europe and Russia*, Lublin–Melbourne 2012, s. 115-136; *Перед выбором. Будущее Украины в условиях системной дестабилизации*, ред. А. Гиль, Т. Степневски, Люблин–Львов–Киев 2013.

⁴⁵ Autor uczestniczył w ramach Harvard Summer School w wykładach pt. „Society, Culture, and Politics in Modern Ukraine”, które prowadził dr Serhiy Bilenky (Department of Political Science, University of Toronto).

⁴⁶ Z. BRZEZIŃSKI, *Skazani na współpracę*, „Rzeczpospolita” 2003, nr 214.

i dlatego tak ostro reaguje na perspektywę członkostwa Ukrainy w UE i NATO. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że celem strategicznym Rosji wobec Ukrainy jest zapobiegnięcie jej demokracji i integracji z Zachodem.

Jak twierdzi Leon Aron, po gwałtownej zmianie władzy w Kijowie w lutym 2014 r. oraz po usunięciu z urzędu prezydenta W. Janukowycza Federacja Rosyjska miała – jeśli chodzi o Ukrainę – następujące cele. Po pierwsze, dążyła do karania, upokarzania, a także destabilizowania politycznej i społeczno-gospodarczej sytuacji oraz – w miarę możliwości – do rozbicia, a ostatecznie do wykołajenia Ukrainy z proeuropejskiego kursu (integracja z UE, zbliżenie z USA i NATO). Po drugie, chciała zapobiec nałożeniu przez Zachód sankcji na Rosję. I po trzecie, starała się kontynuować umacnianie i konsolidację społeczeństwa rosyjskiego wokół Kremla i zaproponowanych przez niego idei w obliczu domniemanego lub rzeczywistego zagrożenia zewnętrznego⁴⁷.

Warto przypomnieć, że szczyt NATO w Bukareszcie (2-4 kwietnia 2008), podczas którego rozważano przyznanie Gruzji i Ukrainie MAP, spowodował, że Rosja podjęła szereg działań w celu uniemożliwienia integracji Ukrainy z Sojuszem Północnoatlantyckim. Wojna Rosji z Gruzją w sierpniu 2008 r. skutecznie storpedowała pomysł integracji tych państw z NATO. Swoją cel strategiczny, czyli powstrzymanie NATO przed rozszerzeniem w kierunku wschodnim, Rosja realizuje przez podsyłanie podziałów wewnętrznych wśród elit politycznych i społeczeństwa, chętnie wykorzystuje do tego też tzw. czynniki rosyjskie na Ukrainie: mniejszość rosyjską, jeszcze do niedawna Flotę Czarnomorską i status Sewastopola (szerzej – Krymu). Powyższe działania mają na celu: uniemożliwienie Ukrainie integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim i Unią Europejską, osłabienie międzynarodowej pozycji Ukrainy, a nawet jej kompromitację⁴⁸.

Konflikty z sąsiadami potwierdzają tezę, że Rosja nadal chętnie sięga po stare metody i środki nacisku – włącznie z siłą militarną – celem realizacji optymalnej dla siebie strategii⁴⁹. Ewolucja polityki Rosji, od opartej na surowcach energetycznych do siły militarnej, wymusza na aktorach (w szczególności na państwach „bliskiej zagranicy”) akceptację nowych reguł gry.

⁴⁷ L. ARON, *Putin's Tactical Pause: Russia's President Weighs Three Options in Ukraine*, „Fox News Opinion” 10.07.2014, <http://www.foxnews.com/opinion/2014/07/10/putin-tactical-pause-russia-president-weighs-three-options-in-ukraine.html> [dostęp: 29.08.2016]; także w języku polskim por. M. RAŚ, *Polityka Rosji wobec Ukrainy i jej implikacje dla ładu międzynarodowego w Europie*, w: *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Łakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2015, s. 110.

⁴⁸ Por. T. KAPUŚNIAK [Stępniewski], *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych*, rozdział III.

⁴⁹ Podobne wnioski formułuje A. WŁODKOWSKA, *Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2006, s. 277-281.

Rekapitulując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że Federacja Rosyjska w dalszym ciągu będzie podejmowała wobec Ukrainy działania nastawione na wykorzystywanie różnych elementów nacisku (w sferze gospodarczej, energetycznej), choć najskuteczniejszym instrumentem destabilizacji sytuacji politycznej na Ukrainie jest wojna trwająca w Donbasie. Pomimo deklaracji prezydenta Petra Poroszenki o kontynuowaniu polityki europejskiego wyboru Ukrainy, istnieją poważne obawy, czy na Ukrainie nie nastąpi wstrzymanie procesu demokratyzacji, reformowania państwa i jego struktur, co oczywiście odpowiadałoby interesom Rosji.

KONKLUZJE

Znany i często komentujący w mediach zachodnich politykę międzynarodową rosyjski badacz Sergiej Karaganow wielokrotnie powtarzał, że Rosja nie będzie potęgą globalną, dopóki nie stanie się potęgą regionalną. Dlatego też zdaniem wielu badaczy Ukraina jest kluczowa dla projektów mocarstwowych Rosji. Oczywiście Rosja mogłaby stać się potęgą regionalną (niektórzy badacze uważają, że Rosja już jest potęgą regionalną), a w perspektywie odgrywać kluczową rolę w polityce światowej. Niestety, wojna z Ukrainą stawia pod znakiem zapytania osiągnięcie tych celów przez Rosję (przynajmniej z perspektywy 2016 r.).

Jak już wielokrotnie w swoich tekstach pisałem, podejmowane wspólnie przez Federację Rosyjską działania na arenie międzynarodowej zmierzają do *status quo ante*. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku mieliśmy do czynienia z sytuacją osłabienia międzynarodowej pozycji Rosji – sukcesorki ZSRR. Na początku XXI wieku jej aktywność zaczyna charakteryzować się wzrastającym znaczeniem czynników militarnego i energetycznego oraz odrzuceniem retoryki sentymentalnej na rzecz podejścia *stricte* pragmatycznego. Dość często mówi się o „ekonomizacji” polityki czy też „petropolityce” Rosji w stosunku do „bliskiej zagranicy”. Obecny konflikt zbrojny z Ukrainą zmienia postrzeganie Rosji jako sąsiada i stawia pod znakiem zapytania wszelkie projekty integracyjne na obszarze poradzieckim (z udziałem Ukrainy) oraz rodzi pytania dotyczące przyszłości tego obszaru.

Niemniej jednak należy zauważyć, że na przestrzeni ostatnich dwóch dekad Rosja wykazała się olbrzymią determinacją w reintegracji obszaru poradzieckiego. Zagwarantowanie sobie hegemonicznych wpływów w przestrzeni poradzieckiej i wyparcie Zachodu służyć ma – w optyce Rosji – wzmocnieniu jej mocarstwowości w wymiarze regionalnym i globalnym oraz realizacji szeregu pomniejszych interesów o charakterze społeczno-ekonomicznym⁵⁰. Ponadto Rosja w celu obrony

⁵⁰ Por. M. RAŚ, *Polityka Rosji wobec Ukrainy*, s. 118.

swojej strefy wpływów nie zawahała się przed obraniem konfrontacyjnej polityki wobec Zachodu.

Należy postawić pytanie: Dlaczego Ukraina nie jest Rosją i dlaczego na naszych oczach rozchodzą się drogi tych dwóch państw? Ciekawej odpowiedzi na to pytanie udzielił Roman Szporluk, który uważa, że źródłem tego konfliktu jest dążenie Ukrainy do włączenia się do Europy, chęć Ukrainy, by przynależać do państw demokratycznych, wolnych i rządów prawa. Natomiast Rosja nie chce być częścią Europy, i tym samym rodzi to problemy w jej stosunkach z Ukrainą. Inaczej mówiąc, Ukraina nie jest Rosją, ponieważ Rosja nie chce być w Europie⁵¹. Zdaniem R. Szporluka na skutek wojny Rosji z Ukrainą obecne stosunki obu państw wracają do modelu znanego już kilka stuleci wcześniej. Jak uważa Adam Eberhardt, mamy do czynienia z największym ciosem we wpływy rosyjskie na Ukrainie, które sukcesywnie były budowane od czasów unii perejaślawskiej przed 360 laty⁵². Z jednej strony Ukraina, która zaczyna przesuwać się w stronę Europy, w sensie mentalnym ciąży ku Europie. Z drugiej strony Rosja, która odrzuca Europę i współpracę z Zachodem poprzez asertywną politykę, kontestowanie pozimnowojennego porządku oraz podejmowanie próby tworzenia nowych reguł gry. Nie bez znaczenia dla wzrostu neoimperialnej polityki Rosji są słabość Unii Europejskiej, jej wewnętrzne problemy (Brexit) oraz nieopracowanie spójnej strategii wobec wschodnich sąsiadów. Brak wschodniej strategii ośmiela wszystkich aktorów geopolitycznych – w tym Rosję – do rywalizacji z UE (Zachodem) o wpływy w tej części Europy⁵³.

Analizując konflikt Rosji z Ukrainą, nie można zapominać o tym, że Rosja w swej polityce zagranicznej – w szczególności wobec państw poradzieckich – kieruje się mentalnością imperialną. George Soroka zastanawia się, w jaki sposób zachowałyby się Stany Zjednoczone, gdyby np. na Kubie chciano zainstalować rosyjskie bazy wojskowe. Czy na pewno nie mielibyśmy do czynienia z reakcją USA, próbą powstrzymania czy też uniemożliwienia realizacji takiego planu?⁵⁴ Wydaje się, że jest to pytanie retoryczne. Taki sposób myślenia funkcjonujący wśród decydentów rosyjskich potwierdzają słowa Andreja Krickovica, który zauważa, że Rosjanie „szanują tylko mocarstwa, takie jak USA, Chiny, Niemcy. Ludzie często tego nie rozumieją: «Kreml ciągle mówi o suwerenności, a sam jej nie przestrzega!».

⁵¹ Autor uczestniczył w wykładzie prof. Romana Szporluka pt. „Why Ukraine is not Russia”, Harvard University, 15.07.2015.

⁵² A. EBERHARDT, *Ukraińska wojna o niepodległość*, „Nowa Europa Wschodnia” 2015, nr 3-4, s. 49.

⁵³ T. STĘPNIEWSKI, *Wojna Ukrainy o niepodległość*, s. 153-166.

⁵⁴ Autor uczestniczył w ramach Harvard Summer School w wykładach pt. „Introduction to Comparative Politics”, które prowadził dr George Soroka (Lecturer on Government and Assistant Director of Undergraduate Studies, Harvard University).

Tyle że dla Rosjan suwerenność nie dotyczy małych narodów. Z ich perspektywy Ameryka nie powinna się wtrącać w sprawy Rosji czy Chin, ale małe państwa – no cóż, to potencjalne lupy”⁵⁵.

BIBLIOGRAFIA

- ARON L., Putin's Tactical Pause: Russia's President Weighs Three Options in Ukraine, „Fox News Opinion” 10.07.2014, <http://www.foxnews.com/opinion/2014/07/10/putin-tactical-pause-russia-president-weighs-three-options-in-ukraine.html> [dostęp: 29.08.2016].
- BEISSINGER M.R., *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Cambridge 2002.
- BIELEŃ S., *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa: ASPRA-JR 2006.
- BILDT C., *Russia, the European Union and the Eastern Partnership*, „ECFR Riga Series”, <http://www.ecfr.eu/wider/rigapapers> [dostęp: 05.07.2015].
- BRYC A., *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2005.
- BRYC A., *Putinizm jako doktryna odbudowy imperium?*, w: *Rosja. Rozważania imperiologiczne*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa: ASPRA-JR 2010.
- BRZEZIŃSKI Z., *Skazani na współpracę*, „Rzeczpospolita” 2003, nr 214.
- BRZEZIŃSKI Z., *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa: Inne 1998.
- BURBANK J., COOPER F., *Empire in World History: Power and Politics of Difference*, Princeton 2010.
- DELCOUR L., WOLCZUK K., *Spoiler or Facilitator of Democratization? Russia's Role in Georgia and Ukraine*, „Democratization” 22(2015), nr 3, s. 459-478.
- DOMAŃSKA M., *Uwarunkowania procesów integracyjnych i dezintegracyjnych na obszarze poradzieckim*, Warszawa: ASPRA-JR 2013.
- EBERHARDT A., *Ukraińska wojna o niepodległość*, „Nowa Europa Wschodnia” 2015, nr 3-4, s. 49.
- Federacja Rosyjska – Wspólnota Niepodległych Państw*, red. T. Kapuśniak [Stępniewski], t. II, Lublin–Warszawa: Wydawnictwo KUL 2011.
- FUKUYAMA F., *The End of History and the Last Men*, 20th anniversary edition, London 2012.
- GEBETHNER S., *Kształtowanie nowego systemu politycznego republik poradzieckich*, w: *Nowe szanse Wschodu*, red. M. Dobroczyński, Z. Madej, Warszawa: Polskie Towarzystwo Współpracy z Klubem Rzymskim Centrum Badań Wschodu UW 1993, s. 15-30.
- HAJDUK J., STĘPNIOWSKI T., *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą: uwarunkowania i instrumenty*, „Studia Europejskie” 2015, nr 4(76), s. 135-151.
- HALE H.E., *Breaking Up is Hard to Do: Applying Lessons from Soviet Disintegration to the Russian Federation*, Cambridge, Mass., 1998.
- HALILZAD Z., BRZEZIŃSKI I.J., *Rozszerzenie demokratycznej strefy pokoju na Europę Wschodnią*, „Sprawy Międzynarodowe” 1993, nr 3.
- HAUKKALA H., *From Cooperative to Contested Europe? The Conflict in Ukraine as a Culmination of a Long-Term Crisis in EU–Russia Relations*, „Journal of Contemporary European Studies” 23(2015), nr 1, s. 25-40.
- HERBST J., *Assessing and Addressing Russian Revanchism*, „PRISM” 6(2016), nr 2, <http://cco.ndu.edu> [dostęp: 15.08.2016].
- KAPUŚCIŃSKI R., *Imperium*, wyd. XVII, Warszawa: Biblioteka Gazety Wyborczej 2008, s. 75.

⁵⁵ K. WĘŻYK, *Niedźwiedziowi wolno więcej (rozmowa z Andrejem Krickovicem)*, 18.07.2015, <http://wyborcza.pl/magazyn/1,146875,18384515,niedzwiedziowi-wolno-wiecej.html> [dostęp: 18.07.2015].

- KAPUŚNIAK T. [Stępniewski], Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie, Warszawa–Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2008.
- KLATT M., STĘPNIIEWSKI T., Normative Influence. The European Union, Eastern Europe and Russia, Lublin–Melbourne 2012.
- KOZAKIEWICZ J., Rosja w polityce niepodległej Ukrainy, Warszawa: PAN 1999.
- KRANZ J., Kilka uwag na tle aneksji Krymu przez Rosję, „Państwo i Prawo” 2014, nr 8.
- KUPIECKI R., Konflikt zbrojny na Ukrainie a bezpieczeństwo europejskie, „Zeszyty Naukowe AON” 2015, nr 3(100), s. 9-10.
- LIEVEN D., Empire: The Russian Empire and its Rivals, New Haven 2002.
- LUCAS E., Chcesz zwalczyć Putina, nie naśluduj Putina, „Gazeta Wyborcza/Magazyn Świąteczny” 27.08.2016, <http://wyborcza.pl/magazyn/1,124059,20604257,chcesz-zwalczyc-putina-nie-nasluduj-putina-lucas.html> [dostęp: 27.08.2016].
- LYNCH A., How Russia is not Ruled. Reflections on Russian Political Development, Cambridge, Mass., 2005, s. 128-130.
- MARCINIAK W., Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej, Kraków: Arcana 2001.
- MEISSNER B., The Transformation of the Soviet Union, „Aussenpolitik” 1992, nr 1, s. 54-61.
- MENKISZAK M., Doktryna Putina: tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postradzieckim, „Komentarze OSW” 27.03.2014 [Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa], <http://www.osw.waw.pl> [dostęp: 15.07.2015].
- MOTYL A., Making Ukraine, and Remaking It, Cambridge, Mass., 2003, s. 3-5.
- NOWAK A., Rosja: mocarstwo schodzące, w: Między Unią a Rosją. O polskiej racji stanu, polityce zagranicznej i miejscu Polski w Unii Europejskiej z ekspertami rozmawia Artur Dmochowski, Lublin: Wydawnictwo Słowa i Myśli 2013.
- Orange Revolution and Aftermath: Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine, ed. P. D’Anieri, Washington, DC, and Baltimore 2010.
- PIETRAŚ M., Wstęp, w: Późnowstfalski ład międzynarodowy, red. M. Pietraś, K. Marzęda, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2008.
- PŁOKHY S., Ostatnie imperium. Historia upadku Związku Sowieckiego, przekład Ł. Witzczak, Kraków: Znak 2015.
- RAŚ M., Polityka Rosji wobec Ukrainy i jej implikacje dla ładu międzynarodowego w Europie, w: Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Katowice: Regionalny Ośrodek Debaty Międzynarodowej 2015.
- Rosja. Refleksje o transformacji, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa: ASPRA-JR 2010.
- Rosja i Europa Wschodnia: „imperiolgia” stosowana, red. A. Nowak, Kraków 2006.
- ROTFELD A.D., Porządek międzynarodowy. Parametry zmiany, „Sprawy Międzynarodowe” 67(2014), nr 4, s. 31-32.
- RUTLAND P., A Paradigm Shift in Russia’s Foreign Policy, „The Moscow Times” 18.05.2014, <http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/a-paradigm-shift-in-russia-s-foreign-policy/500352.html> [dostęp: 20.06.2015].
- RUTLAND P., Petronation? Oil, Gas, and National Identity in Russia, „Post-Soviet Affairs” 31(2015), nr 1, s. 66-89.
- SAKWA R., Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands, London–New York 2015.
- SOLCHANYK R., Ukraine, Russia and the CIS, w: Ukraine in the World. Studies of the International Relations and Security Structure of a Newly Independent State, ed. L.A. Hajda, Cambridge, Mass., 1998, s. 19-21.
- STĘPNIIEWSKI T., Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie, Lublin–Warszawa: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2011.

- STĘPNIIEWSKI T., Wojna Ukrainy o niepodległość, pamięć i tożsamość, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 13(2015), z. 2: Polityka wobec pamięci w Europie Środkowo-Wschodniej i Rosji.
- SZABACIUK A., Eurazjatycki projekt integracyjny Władimira Putina: szanse i zagrożenia, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 12(2014), z. 5: Rosja Putina – Ukraina – Europa: geopolityka, bezpieczeństwo, gospodarka.
- SZEWCOVA L., Polem gry Kremla jest chaos, tłumaczenie A. Ehrlich, „Gazeta Wyborcza/Magazyn Świąteczny” 27.06.2015, http://wyborcza.pl/magazyn/1,145325,18248326,Polem_gry_Kremla_jest_chaos.html#TRwkd [dostęp: 27.06.2015].
- SZPORLUK R., Russia, Ukraine and the Breakup of the Soviet Union, Stanford 2000.
- TSYGANKOV A., Vladimir Putin’s Last Stand: The Sources of Russia’s Ukraine Policy, „Post-Soviet Affairs” 31(2015), nr 4.
- WĘŻYK K., Niedźwiedziowi wolno więcej (rozmowa z Andrejem Krickovicem), 18.07.2015, <http://wyborcza.pl/magazyn/1,146875,18384515,niedzwiedziowi-wolno-wiecej.html> [dostęp: 18.07.2015].
- WŁODKOWSKA A., Polityka Federacji Rosyjskiej na obszarze WNP, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2006.
- WŁODKOWSKA-BAGAN A., Ambicje imperialne Rosji i innych mocarstw w przestrzeni poradzieckiej, w: Rosja. Rozważania imperiologiczne, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa: ASPRA-JR 2015.
- Wspólnota Niepodległych Państw: fragmegracja – bezpieczeństwo – konflikty etniczne, red. T. Kapuśniak [Stępniewski], t. 1, Lublin–Warszawa: Wydawnictwo KUL 2011.
- ВЛАДИМИР Путин: «Распад СССР – крупнейшая геополитическая катастрофа века», Москва, 25 апреля 2005, „Regnum.ru”, <https://regnum.ru/news/polit/444083.html> [dostęp: 25.08.2016].
- Перед выбором. Будущее Украины в условиях системной дестабилизации, red. А. Гиль, Т. Стęпневски, Люблин–Львов–Киев 2013.
- Безопасность постсоветского пространства: новые вызовы и угрозы, red. З. Станкевич, Т. Стęпневски, А. Шабацюк, Люблин–Москва 2014.
- ТРЕНИН Д., Post-imperium: евразийская история, Москва 2012.

W POSZUKIWANIU SWOJEGO „MIEJSCA POD SŁOŃCEM”. KRYZYS UKRAIŃSKI Z PERSPEKTYWY FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest próba spojrzenia na trwającą wojnę Rosji z Ukrainą z punktu widzenia neoimperialnej polityki Federacji Rosyjskiej (także: Rosja). W celu efektywnego rozwiązania problemu badawczego podjęta zostanie próba udzielenia odpowiedzi na następujące pytania: Jakie są przyczyny rewizjonizmu Rosji na arenie międzynarodowej? Co spowodowało, że Rosja kieruje się w swej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa rewizjonizmem wobec Zachodu? Jakie będą skutki tego rewizjonizmu dla Ukrainy, dla Europy i dla samej Rosji? Czy konflikt na Ukrainie kończy poziomowo-wojenny okres współpracy Rosji z Zachodem? Czy konflikt na Ukrainie jest symbolicznym końcem porządku międzynarodowego po zimnej wojnie? Czy uda się Rosji dokonać rewizji porządku międzynarodowego po zimnej wojnie zdominowanego przez USA? Czy Ukraina jest stawką w grze między Rosją a Zachodem? Czy konflikt zbrojny z Ukrainą zniweczy plany Rosji związane z ponowną reintegracją przestrzeni poradzieckiej, w której to koncepcji Ukraina odgrywa kluczową rolę? Czy Rosja – dzięki wojnie z Ukrainą – stanie się mocarstwem regionalnym, a może nawet mocarstwem globalnym?

Słowa kluczowe: imperializm; Rosja jako imperium; wojna Rosji z Ukrainą; rosyjski rewizjonizm.

IN SEARCH OF A “PLACE IN THE SUN”.
UKRAINIAN CRISIS FROM THE PERSPECTIVE OF THE RUSSIAN FEDERATION

S u m m a r y

The objective of the present study is an attempt at viewing the ongoing Russo-Ukrainian war from the point of view of the Russian Federation's (also Russia's) neo-imperial policy. In order to tackle the research problem effectively, the following questions will be discussed: What are the reasons for Russia's revisionism in international politics? What motivates Russia to apply revisionism towards the West in its foreign and security policies? What will be the outcome of the revisionism for Ukraine, Europe, and Russia itself? Does the Ukrainian conflict constitute the end of the post-Cold-War period of Russia- the West cooperation? Is the Ukrainian conflict a symbolic end of the post-Cold-War world order? Will Russia succeed in revising the post-Cold-War world order and USA's dominance? Is Ukraine a hostage in the game between Russia and the West? Is the armed conflict destroying Russia's plot for the reintegration of the post-Soviet space, whose pivot revolves around Ukraine? Will Russia, as a result of the Ukrainian war, become a regional and even a global superpower?

Key words: Imperialism; Russia as an empire; Russia–Ukraine war; Russian Revisionism.